

Таким чином, проведений аналіз основних судових способів цивільно-правового захисту порушеного суб'єктивного права свідчить про наявність широкого діапазону захисних варіантів учасників сфери фінансування житлового будівництва.

Захисні можливості особи нерозривно пов'язані та зумовлюються специфікою порушеного чи оспорюваного суб'єктивного цивільного права та обмежуються положеннями діючого законодавства, нормами договору, залежать від характеру порушеного права, виду та характеру вчиненого правопорушення, тому не можуть бути визначені "універсальні" способи захисту порушених прав, що підлягають застосуванню управомоченою особою при будь-яких правопорушеннях у сфері інвестування у житлове будівництво.

Для захисту прав та інтересів суб'єктів системи фінансових механізмів при будівництві житла та операціях з нерухомістю суттєве значення має використання, встановлених законодавством, способів захисту. Проте, у Законі "Про фінансово-кредитні механізми..." відсутні норми щодо судового захисту прав установників управління, що має наслідком мінімізацію його захисних можливостей. Закріплення системи способів судового захисту порушених прав в окремому розділі Закону "Про фінансово-кредитні механізми...", на нашу думку, створило б правове підґрунтя для гарантування прав учасників відносин інвестування, полегшило б процедуру судового розгляду справ про порушення законодавства у сфері житлового будівництва.

У межах механізмів житлового інвестування, у силу специфіки об'єктно-суб'єктного складу даних відносин, предмету та характеру правопорушень, використання окремих способів є більш ефективним для захисту порушених суб'єктивних цивільних прав. У свою чергу, ймовірність застосування інших варіантів судового захисту є достатньо мінімальною (наприклад, визнання незаконними рішення, дії чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АР Крим або органу місцевого самоврядування).

Враховуючи, що основною метою інвестування у житлове будівництво є одержання житлових приміщень

за рахунок вкладених грошових коштів, то основний інтерес інвестора буде пов'язуватися з вимогою щодо отримання профінансованого житла. У зв'язку з зазначеним, у разі невиконання управителем або забудовником своїх обов'язків щодо спрямування коштів на будівництво та/або зведення житлового будинку, способом захисту прав інвестора буде пред'явлення цивільно-правової вимоги про примусове виконання іншими учасниками відносин інвестування своїх обов'язків у натурі. Як засвідчує практика, інвестори, які вклали грошові кошти в будівництво більше зацікавлені в отриманні житлових приміщень, ніж в поверненні своїх інвестицій. Протягом періоду будівництва вартість житла може суттєво зрости, а тому повернута сума, внаслідок невиконання обов'язків по зведенню об'єкта, може бути недостатньою для придбання нового житлового приміщення. Тому не випадково, що інвестор зацікавлений, передусім, в отриманні очікуваного житла, ніж у поверненні вкладених ним коштів.

Таким чином, пріоритетним способом судового захисту цивільних прав у сфері житлового будівництва, на наш погляд, є позов про примусове виконання обов'язку у натурі, поєднаний з вимогою про відшкодування збитків чи (та) компенсацією моральної шкоди. Зазначений спосіб, насамперед, може застосовуватися для захисту порушеного суб'єктивного права установника управління. Лише у випадку неможливості примусового виконання управителем або забудовником свого обов'язку, способом судового захисту можуть бути інші вимоги, встановлені цивільним законодавством.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.96), ст. 141. 2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. 3. Закон України від 19 червня 2003 року "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю" // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 52, ст.377. 4. Закон України від 18 грудня 2008 року "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення фінансових механізмів здійснення інвестицій у будівництво житла" // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, № 17, ст.236.

Надійшла до редколегії 08.02.12

А. Мусієнко, канд. юрид. наук, доц.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ОРГАНАМИ ТА ТКАНИНАМИ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено узагальненим результатам дослідження теоретичних питань системи заходів запобігання злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини.

Ключові слова: запобігання злочинам, трансплантація, органи та тканини людини.

Статья посвящена обобщенным результатам исследования теоретических вопросов системы мер предупреждения преступлений в сфере трансплантации органов или тканей человека.

Ключевые слова: предупреждение преступлений, трансплантация, органы и ткани человека.

The article deals with the generalized results of theoretical issues related to crime prevention measures in the field of transplantation of organs or tissues.

Keywords: crime prevention, transplantation, organs and human tissue.

В сучасних умовах особливої актуальності набуває діяльність з формування системи заходів запобігання злочинів в трансплантології, що зумовлено високим ступенем їх суспільної небезпеки. Запобігання злочинності є різновидом суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їх дії [1, с.318-319; с. 324].

Теоретична основа дослідження представлена науковими працями вітчизняних авторів В.О. Глушкова, С.В. Гринчака, О.В. Сапронова, Г.В. Чеботарьової, а

також російських криміналістів О.А. Кустової, Н.В. Павлової, Т.О. Фабрики, О.С. Якименко. Деякі кримінологічні аспекти торгівлі органами людини знайшли відображення в наукових працях А. Вілкса та В.С. Овчинського.

Не зменшуючи теоретичної значущості праць згаданих науковців, автор вважає, що дослідження теоретичних питань системи заходів запобігання злочинам у трансплантології, сьогодні є надзвичайно актуальним.

Метою цієї статті є узагальнення результатів дослідження теоретичних питань системи заходів запобігання злочинам при трансплантації органів або тканин людини.

У теорії запобігання злочинності визначаються рівні, масштаби, різновиди цієї діяльності, у тому числі зале-

© Мусієнко А., 2012

жно від її цільового призначення, а також об'єкти, суб'єкти та засоби здійснення, теоретичні засади науково-методичного та організаційно-інформаційного забезпечення. Деякі з названих характеристик є одночасно підставами видової диференціації запобіжної діяльності та охоплюваних її різновидами запобіжних заходів [1, с.326-327].

У кримінологічній літературі сформульовані теоретичні засади запобігання злочинності. Коротко вони зводяться до таких положень:

- функціональний зміст та мета діяльності щодо запобігання злочинності полягає у перешкоджанні дії детермінантів останньої, передусім її причин та умов;

- предмет і об'єкти запобігання злочинності визначаються за принципом відповідності на підставі адекватного знання щодо її детермінантів, передусім причин і умов та спрямування відповідно до них запобіжних заходів;

- згідно з рівнями та різновидами функціонування злочинності, передусім її причин і умов, визначаються рівні запобіжної діяльності (загальносуспільний, груповий, індивідуальний), напрями останньої (стосовно злочинності загалом або окремих її різновидів), а відповідно до меж здійснення цієї діяльності – її масштаб (загальнодержавний, регіональний чи галузевий, об'єктовий, індивідуальний);

- запобігання злочинності здійснюється з огляду на заходи цільового призначення (спеціально-кримінологічні) та загальносоціальні, що безпосередньо впливають на її детермінанти [2, с.170].

Запобігання злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини здійснюється, насамперед, щодо чинників, які зумовлюють окремі види злочинів у сфері медичної практики (лікувальної діяльності) з приводу трансплантації органів або тканин людини. До злочинів цього виду, можна віднести порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, а також окремі злочини (наприклад, умисне вбивство, умисне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, доведення до самогубства тощо), що вчиняються з метою вилучення (отримання) органів або тканин людини.

За масштабом здійснення запобіжна діяльність у сфері трансплантації органів або тканин людини реалізується на загальнодержавному рівні, регіональному або галузевому рівнях, на рівні об'єкту та на індивідуальному рівні.

На основі вивчення та аналізу державної цільової соціальної програми "Трансплантація" на період до 2012 року [3] можна виокремити ті заходи загальносоціального призначення, які безпосередньо спрямовані на усунення (нейтралізацію) дії детермінантів злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини. Зокрема: заходи щодо удосконалення нормативно-правової бази; заходи щодо формування організаційних засад служби трансплантації; забезпечення підготовки професійних кадрів; інші заходи щодо вирішення соціальних питань;

Виключно важливим є проведення, під егідою держави, масової кампанії з залученням ЗМІ, яка б пропагувала гуманістичне спрямування трансплантології та сприяла б формуванню позитивної суспільної думки щодо донорства.

Заходи спеціально-кримінологічного призначення щодо злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини здійснюються насамперед на загальнодержавному рівні та у напрямку загальної профілактики.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам у сфері трансплантації органів або тканин

ни можна здійснювати за такими напрямками: вдосконалення співпраці України із зарубіжними країнами та гармонізація національного законодавства в цій сфері; здійснення спільних заходів на виконання положень конвенцій ООН, інших міжнародних договорів, учасниками яких є Україна; вдосконалення механізмів взаємодії відповідних державних, правоохоронних органів та інших організацій для здійснення погоджених заходів протидії торгівлі людьми, особливо жінок і дітей, а також торгівлі людськими органами; створення банку даних про транснаціональні злочинні групи; забезпечення контролю за діяльністю юридичних і фізичних осіб, які можуть бути втягнуті у злочинну діяльність; здійснення заходів до забезпечення ефективного захисту жертв злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини, особливо жінок і дітей, та їх реабілітації.

Сьогодні, на жаль, основні зусилля державних та правоохоронних органів України спрямовані на здійснення запобіжних заходів лише у сфері торгівлі людьми та нелегальної міграції. Ця оцінка базується на аналізі положень нормативних актів.

Згідно з Указом Президента України "Про додаткові заходи щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, громадського порядку та посилення боротьби зі злочинністю" від 28 березня 2008 р. відповідні відомства зобов'язані забезпечувати здійснення скоординованих додаткових заходів, спрямованих на викриття та знешкодження організованих злочинних угруповань, які, зокрема, *займаються організацією нелегальної міграції, торгівлі людьми, у тому числі з використанням міжрегіональних та міжнародних зв'язків* (курсив автора. – А.М.) [4].

Серед усіх заходів з профілактики правопорушень, що містяться в Комплексній програмі профілактики правопорушень на 2007–2009 рр. пунктом 8 передбачено конкретні заходи запобігання злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми, виявленню та притягненню до відповідальності осіб, причетних до їх вчинення (курсив автора. – А.М.) [5].

У Державній програмі протидії торгівлі людьми на період до 2010 р., яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 р. № 410, йдеться лише про те, що торгівля людьми може виявлятися у різних формах – від викрадення людей до їх продажу з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи. *Жертви торгівлі людьми використовуються для примусової праці,*

зокрема, не визначені конкретні об'єкти запобігання, заходи профілактичного впливу, етапи індивіду-

у порнобізнесі, як донори для трансплантації тканин і органів тощо (к

Закон України "Про протидію торгівлі людьми" також не містить чітко визначених заходів щодо запобігання власне злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини.

Тобто можна констатувати, що у згаданих документах, на жаль, запобіжна діяльність відносно злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини не виокремлюється, що може мати негативні наслідки у вигляді зростання цих злочинів у зв'язку з запізненням здійснення превентивних заходів.

Головна роль у запобіганні злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини належить органам внутрішніх справ і зокрема, Департамент по боротьбі з кіберзлочинністю і торгівлею людьми МВС України [8]. Аналіз основних положень вказаного наказу МВС України вказує на те, що завдання та функції цих підрозділів поки ще не враховують особливостей профілактичної діяльності у сфері трансплантації органів або тканин людини,

альної профілактичної роботи, які б враховували особливості діяльності у сфері трансплантації органів або тканин людини. На думку автора, існує нагальна потреба створення методичних рекомендацій щодо організації запобігання злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини, яку можна було б підготувати з урахуванням чинного Положення про управління (відділ) боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми ГУМВС, УМВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Другим рівнем за масштабом спеціально-кримінологічного запобігання злочинності є індивідуально-запобіжний – об'єктом його впливу є конкретна людина, її особистість, індивідуальні умови її формування та поведінки [8, с. 273].

Загальне погіршення добробуту населення підштовхує особу, позбавлену коштів для існування, але здатну стати потенційним донором, до прийняття усвідомленого рішення про продаж своїх органів і (або) тканин. Такий вчинок стає для цієї особи єдиним джерелом доходу [9, с. 557].

До несприятливих умов можуть потрапити й реципієнти. Обмежений доступ до трансплантатів, їх нестача, довге очікування, погіршення стану здоров'я тощо може змусити особу звернутися до послуг посередників, допомога яких може реалізовуватись у протиправний спосіб.

Об'єкт індивідуальної профілактики злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини повинен визначатися з урахуванням дій кожної з осіб (реципієнт – донор – лікар, а у деяких випадках і посередник), які порушують встановлений законом порядок трансплантації органів або тканин людини, або незаконним способом вилучають органи або тканини, або займаються незаконною торгівлею людськими органами, або є учасниками транснаціональних організацій, які займаються такою діяльністю. При цьому також треба враховувати стадії вчинення конкретного складу злочину.

Виявлення осіб, які бажають продати або придбати органи або тканини може здійснюватись шляхом вивчення та аналізу приватних оголошень в ЗМІ та мережі Інтернет. Інформація може бути отримана від потерпілих осіб та медичних працівників, такі дані можуть бути отримані шляхом здійснення заходів оперативно-розшукової діяльності.

Автор поділяє скептичну налаштованість деяких вчених щодо готовності донорів, реципієнтів та медичних спеціалістів інформувати правоохоронні органи про такі випадки. Зважаючи на це, зрозуміло, що для викриття таких злочинів потрібні інші засоби і основною передумовою успіху буде тісна співпраця між правоохоронцями та двома професійними групами: медиками та фармацевтами [10, с.65].

Проведене автором анкетування 116 медичних працівників та 145 співробітників міліції надало змогу вивчити їх думку щодо співпраці стосовно виявлення фактів незаконної трансплантації органів або їх незаконної купівлі-продажу. На питання "Як Ви розцінюєте можливість співпраці відносно виявлення фактів незаконної трансплантації органів або їх незаконної купівлі-продажу" – 53,5 % медичних працівників та 83,5% співробітників міліції відповіло, що це можливо, а 46,5 % медичних працівників та 17,5% співробітників міліції – що ні.

Ті особи, які позитивно ставляться до співпраці, усвідомлюють свій юридичний та етичний обов'язок надавати будь-яку інформацію, пов'язану із незаконною медичною практикою і, зокрема таким тяжким злочином як торгівля органами людини.

Ті, хто не бажає співпрацювати (44,8 та 17,5% відповідно) пояснюють це необхідністю дотримання лікарської

таємниці та конфіденційністю медичної документації про пацієнтів, а 1,7% медичних працівників – вважають, що у того, хто буде співпрацювати будуть проблеми.

Таким чином, можливості виявлення осіб, що готують або вчинюють злочини у сфері трансплантації органів або тканин людини існують. Інформація про таких осіб дозволить вивчити особливості їх оточення і умов формування поведінки, прогнозувати злочинний вчинок, планувати конкретні запобіжні заходи, визначати коло питань щодо впливу на чинники, що зумовлюють таку поведінку, визначати конкретні методи індивідуальної роботи.

Подальша робота характеризується здійсненням комплексу заходів, що спрямовані на недопущення переростання протиправної поведінки у злочин [8, с. 271]. За результатами дослідження можна дійти таких висновків.

Запобіжна діяльність у сфері трансплантації органів або тканин людини має свої особливості, тому повинна бути адекватною до усунення або нейтралізації причин і умов, які обумовлюють вчинення злочинів у цій сфері. Але відсутність у судово-слідчій практиці такого роду злочинів не повинна засвідчувати про недоцільність дослідження проблем запобігання злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини, оскільки зростання попиту на трансплантати з кожним роком збільшує кількість цих злочинів. Тому дослідження цієї проблеми має прогностичний характер і повинне випередити негативні тенденції у практичній трансплантології та захистити права донорів, реципієнтів та лікарів.

Для ефективного запобігання таким злочинам у перспективі автор вбачає необхідність запровадження медично-правових стандартів у трансплантології і створення медичного процесуального кодексу, яким би регламентувались у повному обсязі всі аспекти організації та діяльності суб'єктів правовідносин у медичній сфері.

Україні необхідно оновити деякі положення Закону "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини", що був прийнятий у 1999 р. шляхом ухвалення законодавства і стандартів, регулюючих трансплантацію органів і тканин, відповідно до Керівних принципів, розроблених Всесвітньою організацією охорони здоров'я і Всесвітньою медичною асоціацією, а також здійснювати двосторонню і регіональну співпрацю на основі розробки загальних стандартів, керуючись конвенціями і рекомендаціями, прийнятими Радою Європи, і привести національні закони і стандарти у відповідність з цими загальними принципами.

Потрібно створити ефективну інформаційну мережу для розслідування, документування та моніторингу даних про торгівлю органами і тканинами, а також забезпечити двосторонню, регіональну і міжнародну співпрацю між правозастосовчими органами, що здійснюють боротьбу з цими злочинами.

Аналіз змісту Плану заходів щодо протидії торгівлі людьми на період до 2010 р. (додаток до Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 р.) свідчить про його переважне спрямування на протидію торгівлі людьми, а не на запобіжні заходи, які визначено не чітко. Тому необхідно детальніше враховувати специфіку запобігання порушень саме у цій сфері.

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А.П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 2007. – 424 с. 2. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А.П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 2007. – 712 с. 3. Про затвердження Державної цільової соціальної програми "Трансплантація" на період до 2012 року: Постанова КМУ від 8 жовтня 2008 р. – Офіційний вісник України 2008 р., № 78, стор. 103, стаття 2608. 4. Указ Президента України "Про додаткові заходи щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, громадського порядку та

поширення боротьби зі злочинністю" від 28 березня 2008 р. №276/2008 // Офіційний вісник Президента України. – 2008 р. – №8. – Ст. 433. 5. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки від 20 грудня 2006 р. №1767 // Офіційний вісник України. – 2007 р. – №51. – Ст. 3418. 6. Давыденко Л.М. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы / Л.М. Давыденко, А.А. Бандурка. – Х., 2005. – 376 с. 7. Про організацію діяльності Департаменту боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми МВС України та підрозділів боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми ГУМВС, УМВС N 581, 24.11.2010, Наказ, Положення, Міністерство внутрішніх справ України / <http://zakon.nau.ua/>

doc/?uid=1041.43316.0. 8. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / [В.В. Василевич, Т.Л. Кальченко, Н.В. Кулакова та ін.]; за заг. ред. О.М. Джуки. – К. : Атіка, 2008. – 316 с. 9. Соловьев А.П. Незаконная трансплантация органов и (или) тканей человека и ее предупреждение / А.П. Соловьев // Актуальные проблемы российского права. – 2007. – №1. – С. 554–560. 10. Протидія торгівлі органами людини : додаткові рекомендації для представників правоохоронних органів України. – К. : Міжнар. організація з міграції (МОМ), 2007. – 72 с. 5. Притика Ю.Д. Проблеми захисту цивільних прав та інтересів у третейському суді: Монографія. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2006. – 636 с.

Надійшла до редколегії 08.02.12

УДК 342.739 : 342.76 (477)

О. Клименко, канд. юрид. наук

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ РЕКВІЗИЦІЇ В ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті аналізуються питання правової природи та юридичної кваліфікації реквізиції, практика правового регулювання відносин реквізиції, що склалася у попередній період, проблеми розвитку законодавства України з цих питань.

Ключові слова: реквізиція; примусове відчуження майна; адміністративний акт; надзвичайні обставини.

В статье анализируются вопросы правовой природы и юридической квалификации реквизиции, практика правового регулирования реквизиции, сложившаяся в предыдущий период, проблемы развития законодательства о реквизиции в Украине.

Ключевые слова: реквизиция; принудительное отчуждение имущества; административный акт; чрезвычайные обстоятельства.

The paper analyzes the issues of legal nature and legal classification of requisition, the previous practice of requisition legal regulation, the problems of the development of legislation on requisition in Ukraine.

Keywords: requisition; property expropriation; administrative act; emergencies.

Постановка проблеми. Проблема розвитку в праві України інституту реквізиції пов'язана з недостатнім рівнем наукової розробки не лише цього правового інституту, а всіх питань примусового відчуження об'єктів права приватної власності з мотивів суспільної необхідності, передбаченого частиною п'ятою статті 41 Конституції України. Для її розв'язання важливе значення має з'ясування правової природи реквізиції, що дає можливість визначити правовий формат для теоретичної розробки цього правового інституту та забезпечення його належного законодавчого регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових роботах питання реквізиції зазвичай розглядають у контексті цивільно-правової тематики щодо вивчення спеціальних способів припинення та набуття права власності [1, с. 452; 2, с. 5, 10; 3, с. 174; 4]. Однак спеціальних правових досліджень в Україні з цих питань не проводилося. Тому малодослідженими залишаються публічно-правові аспекти інституту реквізиції та проєкції його розвитку з погляду конституційного права. Останнім часом стали з'являтися публікації, в яких із тих чи інших позицій звертається увага саме на ці аспекти проблеми. Прикладом тому є аналітичні праці О. Дзери [5, с. 124], А. Іванова [6, с. 19], Р. Майданика [7] та ін. Наведене свідчить про актуальність порушень у цій статті питань.

Постановка завдання. У цій статті пропонується дослідити правову природу реквізиції на підставі теоретичних узагальнень щодо визначення її змісту та юридичної кваліфікації, практику правового регулювання відносин реквізиції, що склалася у попередній період, а також проблеми розвитку законодавства України з цих питань.

Основний виклад матеріалу. У праві реквізицію зазвичай характеризують як спосіб примусового відчуження об'єктів права приватної власності в інтересах суспільства, що застосовується у разі надзвичайних подій з метою усунення негативних наслідків або загроз їх настання, як правило, на умовах компенсації.

Енциклопедичне визначення поняття "реквізиція" (від пізньолатинського "requisitio" – вимога, дослідження) включає: 1) примусове вилучення державою майна у власника в суспільних інтересах із попередньою або наступною виплатою йому вартості цього майна (при цьому вказують, що у Радянському Союзі

після Жовтневої революції 1917 р. вона практикувалася у вигляді експропріації, а згодом – конфіскації майна); 2) у міжнародному праві – примусове оплатне вилучення різних видів майна для використання його у військових цілях [8, с. 280].

Міжнародно-правові аспекти мають важливе значення для аналізу правового явища реквізиції та подекуди є окремим предметом уваги вчених [9, с. 492; 10, с. 3]. За результатами вивчення цих питань встановлено, що в міжнародному праві розрізняють воєнну реквізицію та реквізицію у мирний час. За міжнародними конвенціями про закони та звичаї війни до заходів із реквізиції може вдатися будь-яка воююча сторона, додержуючись основних принципів: обґрунтованості таких дій крайньою необхідністю, врахування потреб цивільного населення, компенсаційності. Водночас міжнародними правовими актами встановлено заборону реквізиції у мирний час, із застереженням щодо окремих винятків. Для них вироблено єдиний підхід, котрий полягає в установленні зобов'язань держави, на території якої склалися виняткові обставини, у зв'язку з якими було застосовано заходи примусового відчуження, забезпечити власнику у питаннях компенсації відповідний правовий режим (національний або найбільшого сприяння), що відповідає загальним принципам міжнародного права щодо юридичної рівності та недискримінації [11].

В юридичних словниках значення поняття "реквізиція" тлумачать як вилучення відповідними державними органами майна у власника в інтересах держави і суспільства з виплатою його вартості, що провадиться у виняткових випадках [12, с. 703], у порядку, передбаченому законом. Вилучення майна відбувається внаслідок надзвичайних обставин, таких як: воєнні дії, стихійне лихо, аварія, епідемія та ін. Вартість реквізованого майна відшкодовується грошима або в натурі. Розмір відшкодування може бути оспорено в суді [13, с. 238].

В юридичній літературі є різні підходи щодо характеристики реквізиції. Її визначають як одну з форм вилучення права власності, що являє собою захід, котрий застосовується державою у разі надзвичайних ситуацій [14, с. 123]; як особливу підставу припинення права власності [15, с. 118–120], а також як підставу для виникнення права державної власності [1, с. 452]. З наве-

